Tarih İncelemeleri Dergisi
XXIX / 1, 2014, 59-85

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA HARİCİYE NEZARETİ'NİN KURULUŞU VE DIŞ POLİTİKANIN KURUMSALLAŞMASI

Mahmut Akpınar*

Özet

Bu çalışmanın amacı, 1836'da kurulan Hariciye Nezareti vasıtasıyla Osmanlı dış siyasetinin nasıl kurusallaştığını izah etmektir. Bu çerçevede ilk olarak, klasik dönemden Hariciye Nezareti'nin kuruluşuna değin yürütülen dış politika ve diplomasi üzerinde durulmuştur. Ardından Hariciye Nezareti'nin kuruluşunu sağlayan; sürekli elçilik faaliyetlerinin başlatılması, Tercüme Odası'nın kurulması, artan diplomatik meseleler ve çağdaş diplomatik usuller karşısında reisülküttabın yetersiz kalması gibi faktörler ele alınmıştır. Akabinde ise, dış politikanın kurumsallaşmasını sağlayan; Hâriciye Müsteşârlığı, Hâriciyye Mektûbî Kalemi, Tahrîrât-ı Hâriciyye Müdürülüğü, Hâriciyye Teşrifâtçılığı ve Tâbiiyet Kalemi gibi birimlerin oluşum ve gelişimleriyle ilgili çalışmalardan bahsedilmiştir. Netice olarak, Hariciye Nezareti'nin kurulması ve kurumsallaşması ile dış politikayı yönetecek bürokratik çevrenin oluştuğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Hariciye Nezareti, Diplomasi, Dış politika, Kurumsallaşma, Bürokrasi, Osmanlı Devleti*

Abstract

The Foundation of the Foreign Ministry and the Institutionalization of Foreign Policy in the Ottoman Empire

The aim of this article is to explain how the Ottoman foreign policy was institutionalized with the foundation of Foreign Ministry in 1836. In this framework, first it has been examined the foreign policy and diplomacy till which is from the classical age to the foundation of Foreign Ministry. After that, it has been handled the factors which are the installation of permanent diplomatic activities, the foundation of Translation Office, insufficiency of *Reisülküttap* in the face of increasing diplomatic matters and modern diplomatic methods. Following, it has been mentioned the reforms providing the institutionalision of foreign policy such as *Hâriciyye Müsteşârlığı*, *Hâriciyye Mektûbî Kalemi*, *Tahrîrât-I Hâriciyye Müdürlüğü*, *Hâriciyye Teşrifâtçılığı* and *Tâbiiyet Kalemi*. As a result, it has been seen that the bureaucratic environment which administer the Ottoman foreign policy by the foundation and institutionalization of the Foreign Ministery.

Key Words: *Foreign Ministry, Diplomacy, Foreign policy, Institutionalization, Bureaucracy, Ottoman Empire*

---

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Sivas, maakpinar@cumhuriyet.edu.tr

GİRİŞ

Klasik dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun bürokratik yapısı içerisinde müstakil bir dışişleri teşkilatı mevcut olmadığı gibi başka bir birime bağlı bir surette dış politikaya dair işleri yürüten hususi bir bürokrat veya daire de bulunmamaktaydı. Bu nedenle klasik dönemi incelerken Osmanlı İmparatorluğu'nda bir dışişleri kurumu veya bürokrasisi aramanın ve bu doğrultuda değerlendirme yapmanın gerçekçi bir yaklaşım olamayacağı kanaatindeyiz. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönem dış politikasında cereyan eden hadiselere ve gelişmelere ancak "Osmanlı'nın dış ilişkileri" bağlamında bakabiliriz. Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyasete ve diplomasiye bakışı, bahsettiğimiz bu tablonun ortaya çıkışında birebir etkili

Akyıldız 1993	Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.
Akyılmaz 2002	Gül Akyılmaz, "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti", *Türkler*, XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.660-670.
Altundağ 1988	Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831- 1841*, TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara.
Armaoğlu 1997	Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK, Ankara.
Arslantaş 2009	Sinan Arslantaş, "Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813), *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, VI/21, s.109- 136.
Balcı 2008	Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Odası", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVII/ 44, s.77- 98.
Bilim 1990	Cahit Bilim, "Babıâli Tercüme Odası", *OTAM*, I, s.29-43.
Davison 1995	Roderic H. Davison "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Reformlarına Araç Olarak Fransız Dili", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/ 4-5, çev. Çiğdem Erkal İpek, İzmir, s.171-188.
Davison 1999	Roderic H. Davison, "Ottoman Diplomacy and Its Legacy", *Nineteenth Century Ottoman Diplomacy and Reforms*, Isis Press, İstanbul, s.174-199.
Davison 2000	Roderic H. Davison., "The Modernization of Ottoman Diplomacy in the Tanzimat Period", *OTAM*, 11, çev. Durdu Mehmet Burak, s.849- 861.
Demirel 2010	Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti, Kuruluşu ve Faaliyetleri* (1876-1914), Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2. Baskı, İstanbul.
Deringil 1990	Selim Deringil, "II. Mahmud'un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul, s.61-70.
Doğan 1999	Muzaffer Doğan, "Divân-ı Hümâyûn'dan Babıâli'ye Geciş", *Osmanlı*, IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.71-88.
Ersoy 1999	Hamit Ersoy, "Batılılaşma Girişimleri ve Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Kurulması",*Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.264-270.
Findley 1972	Carter V. Findley , "The Foundation of the Ottoman Foreign Ministery", *International Journal of Middle East Studies*, 3, s.388-416.
Findley 1994	Carter V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Babıâli(1789-1922)*, çev. Latif Boyacı-İzzet Akyol, İz Yay., İstanbul.

Findley 1996	Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye*, çev. Gül Çağalı Güven, TVY Yay., İstanbul.
Findley 1997	Carter V. Findley, "Hariciye Nezareti", *DİA*, XVI, İstanbul, s.178-180.
Girgin 1994	Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz*, TTK, Ankara.
Gültepe 1999	Necati Gültepe, "Osmanlılarda Bürokrasi: Merkez'in Yönetimi, *Osmanlı,* VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.241-254.
Halil Nuri	*Tarih-i Nuri*, Türkçe Yazma nr. 239, Süleymaniye Kütüphanesi.
Hammer-Purgstall 1941	Joseph Von Hammer-Purgstall, "XVIII. Asırda Osmanlı İmparatorluğu Devlet Teşkilatı ve Babıâli", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, VII/2-3, İstanbul, s.564-586.
Heper 1974	Metin Heper, *Bürokratik Yönetim Geleneği (Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Gelişimi ve Niteliği)*, ODTÜ İBF Yayını, Ankara.
Hurewitz 1961	J. C Hurewitz., "Ottoman Diplomacy and the European State System", *The Middle East Journal*, XV, s.141-152.
Işıksal 1968	Cavide Işıksal, "Türkiye'de Açılan İlk Yabancı Dil Okulu", *BTTD*, 8, s.29-32.
İpşirli 1999	Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Eman Sitemi", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç (Tebliğler- Ankara 15-17 Ekim 1997)*, TTK, Ankara, s.3-12.
İskit 1994	Server İskit, *Aylık Ansiklopedi*, IV, İstanbul, s.120.
Karaca 2004	Taha Niyazi Karaca, *Türk-İngiliz İlişkileri ve Mehmet Akif Paşa'nın Anıları (İbret)*, IO Kültür Sanat Yay., İstanbul.
Karal 1994	E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, TTK, 6. Baskı, Ankara.
Kaynar 2010	Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK, 4. Baskı, Ankara.
Kılıç 2009	Musa Kılıç, *Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
Kitsikis 1996	Dimitri Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul.
Koçak 1985	Cemil Koçak, "II. Mahmud (1808- 1839), *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., İstanbul, s.1286-1288.
Koçak 2010	Dilek Özhan Koçak,"Türk Entelijensiya'sının Filizlendiği Kurum: Tercüme Odası", *Tercuman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu (21-22 Ekim2010)*, s.36- 52.

Korkut 2007	Hasan Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözü ile Avrupa*, Gökkubbe Yay., İstanbul.
Kuran 1968	Ercümend Kuran, *Avrupa'da İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri, 1793-1821*, TKAE, Ankara.
Küçük 2008	Cevdet Küçük, "Ahmed Arifi Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, I, YKY, 2. Baskı, İstanbul, s.108-109.
Lalor 1972	Bernard Lalor, "Promotion Patterns of Ottoman Bureaucratic Statesmen From the Lale Devri Until the Tanzimat", *GDAAD*, I, İstanbul, s.71-92.
Mardin 2004	Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yay., 5. Baskı, İstanbul.
Mehmed Süreyya1996	Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I-V, İstanbul.
Naff 1963	Thomas Naff, "Reform and the Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III (1789-1807), *Journal of the American Oriental Society*, LXXIII, s.295-315.
Naff 1977	Thomas Naff,"Ottoman Diplomatic Relations with Europe in the Eighteenth Century Patterns and Trends", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed. Th. Naff and R. Owen, Southern Illinois University Press, Carbondale, s.88-107.
ODT 1999	*Osmanlı Devleti Tarihi* I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul.
Ortaylı 1985	İlber Ortaylı, "Osmanlı Diplomasisi ve Dış işleri Örgütü", *Tanzimat'tan Cumhuriyet Türkiye Ansiklopedisi*, I, İstanbul, s.278-281.
Ortaylı 1995	İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yay., 3. Baskı, İstanbul.
Özcan 2002	Besim Özcan, "III. Selim Devri Islahat Hareketleri (Nizam-ı Cedid), *Türkler*, XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.671-682.
Pakalın 1993	Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, MEB, İstanbul.
Pakalın 2008	Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, III, yay. haz. Gülbadi Alan, TTK, Ankara.
SNH 2003	*Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye*, I, II, III, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yay., İstanbul.
Sander 1987	Oral Sander, *Ankanın Yükselişi ve Düşüşü*, AÜSBF ve BYO, Ankara.
Savaş 1999	Ali İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, I, Yeni Türkiye Yay. Ankara, s.643-657.
Saydam 2002	Abdullah Saydam, "Tanzimat Devri Reformları", *Türkler*, XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.782-804.
Semiz 1994	Yaşar Semiz, "Sadık Rifat Paşa (1807-1857)", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, s.135-144.

Shaw 2002	Stanford J. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri", *Türkler*, XII, çev. M. Faruk Çakır, Yeni Türkiye Yay. Ankara, s.609-628.
Shaw 2008	Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, Kapı Yay., İstanbul.
Soysal 1999	İsmail Soysal, "Umur-ı Hariciye Nezaretinin Kurulması (1836)", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç (Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyumuna Sunulan Tebliğler)*, TTK, Ankara, s.71-78.
Soysal 2002	İsmail Soysal, "Osmanlı Devleti'nin Çağdaş Diplomasiyi Benimsemesi Süreci", *XIII. Türk Tarih Kongresi- Kongreye Sunulan Bildiriler 4-8 Ekim 1999*, I, Ankara, s.313-319.
Ş. M. Ataullah 1284	Şanizade Mehmed Ataullah, *Şanizade Tarihi*, IV, Cerîde-i Havâdis Matbaası, Dersaadet.
Şerifoğlu 2008	Ömer Faruk Şerifoğlu, "Mehmed Rıfat Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, II, YKY, 2. Baskı, İstanbul, s.178.
Tanpınar 1969	Ahmed Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, İstanbul.
Tanpınar 1985	Ahmed Hamdi Tanpınar , *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kit., 6. Baskı, İstanbul.
Toksoy 2008	Cemal Toksoy, "İbrahim Sarim Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, I, YKY, İstanbul, s.642.
Tuncer 1997	Hadiye Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, Ümit Yay., İstanbul.
Tuncer 1995	Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yay., 2. Baskı, Ankara.
Tuncer 2013	Hüner Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, Kaynak Yay., 2. Baskı, İstanbul.
Uçman 2008a	Abdullah Uçman, "Akif Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, I, YKY, 2. Baskı, İstanbul, s.180.
Uçman 2008b	Abdullah Uçman, "Münir Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, II, YKY, 2. Baskı İstanbul, s. 330.
Yalçınkaya 1996	M. Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnameler Kaynak Değeri", *OTAM*, VII, s.319-338.
Yalçınkaya 2008a	M. Alaaddin Yalçınkaya, "Sir Robert Ainslie'nin İstanbul Büyükelçiliği (1776-1794)", *Osmanlı Araştırmaları*, XXXI, s.127-159.
Yalçınkaya 2008b	M. Alaaddin Yalçınkaya, "Şekib Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, II, YKY, 2. Baskı, İstanbul, s.578-79.

Yalçınkaya 2010	M. Alaaddin Yalçınkaya, "II. Mahmud Dönemi Osmanlı Diplomasisi", *II. Mahmud: Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, s.179-190.
Yerlikaya 2002	İlhan Yerlikaya, "Osmanlı Hariciye Nezareti'nin Kurulması", *Türkler*, XIII, Yeni Türkiye Yay, Ankara, s.678-682.
Yeşil 2010	Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi* (1750-1799), TVY Yay., İstanbul.
Yılmaz 2008a	Recep Yılmaz, "Mustafa Reşid Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, II, YKY, 2.Baskı, İstanbul, s.318-322.
Yılmaz 2008b	Mehmet Yılmaz, "Safvet Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar,* II, YKY, 2. Baskı, İstanbul, s.485-486.
Uzunçarşılı 1988	İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nde Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, 3. Baskı, Ankara.

Mahmut Akpınar